

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՄԱՍՆԱԳԻՏԱՑՈՒՄ • ՓՈՐՁ • ԴԱՄԻԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԻՏԵԼԻՔ, ՆՈՐԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄ

ՀՊՏՀ 25-ՐԴ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ

Ն Յ ՈՒ Թ Ե Ր

(2015 թ. նոյեմբերի 11-13)

I

ԵՐԵՎԱՆ
ՏՆՏԵՍԱԳԵՏ
2015

ՀՏԴ 001.89:06
ԳՄԴ 72
Գ 606

Հրատարակվում է
ՀՊՏՀ գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խմբագրական խորհրդի նախագահ՝

Կորյուն Աթոյան

ՀՊՏՀ ռեկտոր, տ.գ.դ., պրոֆեսոր

Խմբագրական խորհուրդ՝ տ.գ.դ., պրոֆ. Հ. Աղաջանյան, տ.գ.դ., պրոֆ. Ս. Ավետիսյան, տ.գ.դ., պրոֆ. Ա. Ասլանյան, տ.գ.դ., պրոֆ. Ս. Գևորգյան, տ.գ.դ., դոց. Լ. Գրիգորյան, տ.գ.թ., դոց. Կ. Հակոբյան, տ.գ.դ., պրոֆ. Ա. Թավադյան, տ.գ.դ., պրոֆ. Ա. Ջաքարյան, տ.գ.դ., պրոֆ. Գ. Կիրակոսյան, տ.գ.դ., պրոֆ. Ա. Մաթևոսյան, փ.գ.դ., պրոֆ. Վ. Միրզոյան, տ.գ.թ., դոցենտ Խ. Մխիթարյան, տ.գ.թ., դոցենտ Գ. Նազարյան, տ.գ.թ., դոցենտ Ս. Չալաբյան, տ.գ.դ., պրոֆ. Վ. Սարգսյան, տ.գ.թ., դոց. Ա. Սարգսյան, տ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ ակադ. Յու. Սուվարյան, տ.գ.թ., պրոֆ. Ի. Տիգրանյան, տ.գ.դ., պրոֆ. Գ. Վարդանյան

ԳԻՏԵԼԻՔ, ՆՈՐԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ: ՀՊՏՀ 25-րդ գիտաժողովի նյութեր,
Գ 606 I / ՀՊՏՀ: - Եր.: Տնտեսագետ, 2015, 628 էջ:

ՀՏԴ 001.89: 06
ԳՄԴ 72

ISBN 978-9939-61-135-8

© «Տնտեսագետ» հրատարակչություն, 2015 թ.

ՀԱՅԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, ԵՊՀ

ԵՐԿՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿՈՂՄԵՐԸ*

Հարցին, թե՛ եռանկյունի անիվներով կառքը կերթա՞, հնչում է այսպիսի պատասխան. «Է՛հ, կարող է, բայց արի ու փես այդ կառքում նստած մարդկանց վիճակը...»:

Կլոր անիվներով կառքը (լավ սահմանադրությունը), իհարկե, անհամեմատելի է եռանկյունի անիվներով կառքի (վատ սահմանադրության) հետ: Սակայն եթե կլոր անիվներով կառքը գնում է խորհուրդդ ու քարոքանդ ճանապարհով (սահմանադրականության անբավարար մակարդակ), այսօրեղ նստածների վիճակն ավելի բարվոք չի լինի եռանկյունի անիվներով կառքում նստածների վիճակից: Անկասկած, հասարակության համար շահեկան է կլոր անիվներով կառքով հարթ մայրուղով ընթանալը: Կարելի է նույնիսկ սլանալ:

Հիմնաբառեր. սահմանադրականություն, սահմանադրական տնտեսագիտություն, գնահատում, դիսկրետ մոդելավորում

Նյութում քննարկվում են սահմանադրական տնտեսագիտության հիմնահարցերը, «սահմանադրականություն» հասկացությունը, դրա սոցիալ-տնտեսական հատկությունը: Հրապարակման նպատակը դիսկրետ մոդելավորման որոշ օժանդակ եզրերի միջոցով՝ առաջին մոտարկմամբ, պայմանական օրինակի օգնությամբ սահմանադրականություն հասկացության գնահատման ուղենշումն է:

Հիմնախնդիրն ունի իրավական-քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային համատեքստ:

Հակիրճ անդրադառնանք օրակարգային դարձած սահմանադրական փոփոխությունների խնդրին: Դրանք խիստ շահեկան են, քանզի սահմանադրական փոփոխությունների համատեքստում առաջարկվող կառավարման համակարգը հնարավորություն է ընձեռում ընդգծելու նոր սկզբունքներով կառավարություն ձևավորելու սահմանադրական պատասխանատվությունը: Խոսքը հնարավոր իրական կոալիցիայի ձևավորման ու ֆինանսատնտեսական հիմնախնդիրների նորոպի լուծմանն է վերաբերում: Կարծում ենք՝ նոր հնարավորություններ են ստեղծվում արդյունավետ ռեսուրսօգտագործման ու դրամական նոր միջոցների տնօրինման, հանրային շահի առավելագույնս իրացման խնդիրների լուծման առումով: Այլ կերպ ասած՝ ՀՀ սահմանադրության փոփոխությունները բա-

* Ձեկուցումը թիմային աշխատանքի արդյունք է, որի համահեղինակներն են՝ տեխնիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ա.Հ. Առաքելյան, տնտեսագիտության դոկտոր, ֆիզմաթ գիտությունների թեկնածու Ռ.Ա. Գևորգյան, ասպիրանտներ Ժ.Ս. Մխիթարյան, Ս.Ս. Նահապետյան:

րեփոխումների անհրաժեշտ, բայց բավարար պայման չեն: Դրանք իրենց արտացոլումն են գտնում *սահմանադրականության* մեջ, որը մեր ուսումնասիրության բուն առարկան է:

Սահմանադրականության համապարփակ հիմնախնդիրն արդիական է եղել առաջին սահմանադրության ընդունումից (1995 թ.) ի վեր: Չմտնելով իրավունքի տեսական ոլորտ՝ նշենք, որ, ինչպես իրավագիտորեն նկատել են, սահմանադրության առկայությունը դեռևս չի նշանակում, թե գոյություն ունի սահմանադրականություն՝ որպես զանգվածային քաղաքական շարժում, որը շահագրգիռ է երկրում դեմոկրատական սահմանադրական կարգի ապահովման հարցում: Սահմանադրականության բովանդակությունը սահմանադրական շինարարությունն է, սահմանադրության նորմերի իրականացումը, դրանց պահպանումը, ապահովումը:

Սահմանադրական նորմերի ոչ լիարժեք իրացման պատճառների շարքում իրավամբ նշում են երկու կարևոր հանգամանք՝ քաղաքական կամքի բացակայություն, պարտադրանքի ինստիտուտի գործառման անբավարարություն:

Հասկանալով, որ հեշտ գործ չէ այդ հանգամանքների՝ քաղաքական կամքի ու պարտադրանքի ինստիտուտի բաղադրատարրերի ու դրանց արդյունավետ գործադրման կառուցակարգերի բացահայտումը, նշենք, որ գոյություն չունի միանգամյա ազդեցության համադարման, որ կարճ ժամանակահատվածում արմատապես շտկի իրավիճակը՝ այսօր դեռևս տիրապետող սահմանադրականության ոչ բավարար մակարդակը:

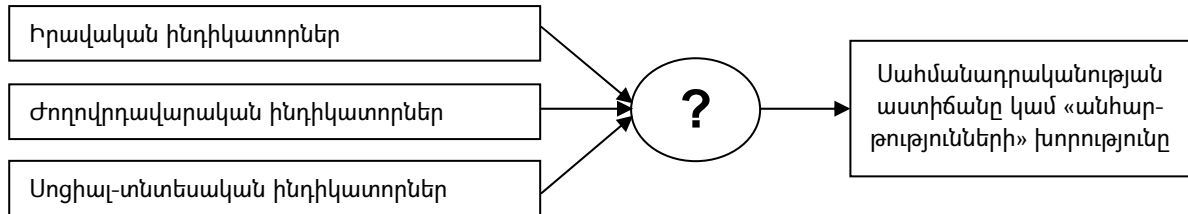
Սահմանադրականության պակասուրդի աստիճանական մեղմումը, համապատասխան բոլոր հայտանիշների առումով, բարդ հիմնախնդիր է, որի լուծումներին ու մոտեցումներին կանդրադառնանք ստորև: Նշենք, որ ԵՊՀ-ում ձեռնարկվել են որոշ քայլեր սահմանադրականության հիմնախնդրի հետազոտական ծրագրի իրագործման համար, որն ունի լուրջ տնտեսագիտական հայեցակետ: Այսօր տնտեսության կարգավորման ինստիտուտների անբավարար գործառությունը գերիշխող է դարձնում շուկայական տարերքը, երբ սերտաճում են քաղաքական ու շուկայական իշխանությունները (գործարարությունն ու քաղաքականությունը): Սրանք խնդիրներ են, որոնց արդյունավետ լուծումները պետք է փնտրել սահմանադրականության բավարար մակարդակն ապահովող իրավակարգավորումների մեջ:

Սահմանադրական տնտեսագիտությունը, լայն իմաստով, դասական տնտեսագիտության ընդհանուր վերածննդի տարրերից է: Ըստ Բյուքենենի՝ «...սահմանադրական տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է կանոնների (սահմանադրական) գործող հատկությունները, ինստիտուտները, որոնց շրջանակներում անհատները փոխազդում են, և այն գործընթացները, որոնց միջոցով այդ կանոններն ու ինստիտուտները ծագում և ընտրվում են»:

Եթե ավանդական տնտեսագիտությունում վերլուծությունները կենտրոնանում են առկա սահմանափակումների շրջանակներում ընտրության վրա, ապա սահմանադրական տնտեսագիտությունն ուղղորդում է վերլուծությունը դեպի սահմանափակումների միջև ընտրությունը՝ այդպիսով ներկայացնելով քննության «ավելի բարձր» մակարդակ¹:

¹ Ժ. Մխիթարյան, Ս. Նահապետյան, Սահմանադրական տնտեսագիտություն. առարկայական տիրույթը և ուղղությունները, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», N 9-10, 2014:

Սահմանադրականության գնահատումը կարելի է ներկայացնել որպես գոյություն ունեցող «անհարթությունների» շտկմանն ուղղված խնդիր:

Գծապատկեր 1. Սահմանադրականության գնահատումն իրավաժողովրդավարական և սոցիալ-տնտեսական դիմադրողիկոսի

Պարզաբանենք «անհարթությունների» խորությունը, որով փորձառական հետազոտությունների ժամանակ կարող է գնահատվել սահմանադրականության աստիճանը: Այս իմաստով տեղին է մեջբերել իսլանդացի տնտեսագետ Թրայն Էգերսթունի «Քուուի թեորեմի ընդհանրացումը», ըստ որի՝ «տնտեսական աճը և երկրի զարգացումը հիմնականում կախված չեն գոյություն ունեցող կառավարության տիպից, եթե գործարքային ծախսերը տնտեսական և քաղաքական ասպարեզում հավասար են գրոյի: Սակայն եթե գործարքային ծախսերը դրական են, ապա իշխանության բաշխումը երկրի ներսում և իրավաստեղծ կազմակերպությունների ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը դրա զարգացման կարևորագույն գործոններն են»:

Նոր ինստիտուցիոնալիզմի դրույթներից ելնելով՝ նշենք, որ գործարքային ծախսերը, այլ կերպ՝ գործառնական վերադիր ծախսերը կամ, փոխաբերական իմաստով՝ շփման ուժի հաղթահարման ծախսերը տնտեսական և քաղաքական ոլորտներում ունեն մի շարք բաղադրիչներ: Դրանք առաջանում են շուկայում (շուկայական գործարքային ծախսեր), կազմակերպություններում (կառավարչական ծախսեր) և կառավարության մակարդակում (քաղաքական գործարքային ծախսեր)¹:

Տ. Աճեմօղլուն և Ջ. Ռոբինսոնն իրենց «Իշխանության, էլիտաների և ինստիտուտների կենսունակությունը» հոդվածում մշակել են մոդել, որը հիմնավորվում է ըստ դեյուրե և դեֆակտո քաղաքական իշխանության հասկացությունների գործառնան².

- Դեյուրե քաղաքական իշխանությունը պայմանավորվում է պաշտոնական քաղաքական ինստիտուտներով (սահմանադրություն): Դեֆակտո քաղաքական իշխանությունը որոշվում է առանձին խմբերի կազմակերպություններով և հավասարակշիռ ներդրումներով՝ ուղղված համապատասխան քաղաքական իշխանություն ստեղծելուն և պահպանելուն:

¹ Հ. Սարգսյան, Ա. Մարկոսյան, Հայաստանի տնտեսության վերափոխումները և վերելքի հեռանկարները: Ընդլայնված ամփոփում, Եր., «Զանգակ», 2014, էջ 70:

² Acemoglu D. and Robinson J., Persistence of Power, Elites and Institutions, American Economic Review, 98 (1), 2009, p. 267-293.

- Ենթադրվում է, որ երկիրը կարող է գտնվել երկու իրավիճակում՝ «դեմոկրատական» և «ոչ դեմոկրատական»: Գոյություն ունեն երկու տիպի խաղացողներ՝ «ժողովուրդ» և «վերնախավ»: Ժողովրդի ներկայացուցիչների եկամուտները ձևավորվում են աշխատավարձերի հաշվին, իսկ վերնախավին հասանելի են «արտադրական հզորությունները»:
- «Դեմոկրատական» իրավիճակում ժողովուրդը հնարավորություն ունի ավելի մեծ ազդեցություն ունենալու դեյուրե քաղաքական իշխանության վրա:

Ուսումնասիրության որոշակի արդյունքներն են.

- Դեֆակտո քաղաքական իշխանությունը հաճախ ավելի կարևոր դեր ունի տնտեսական քաղաքականության և ռեսուրսների բաշխումը սահմանելու հարցում, քան ինստիտուտները:
- Դեֆակտո քաղաքական իշխանությունը պատկանում է որոշակի խմբերի՝ որպես «զոռբայության» արդյունք:
- Դեյուրե քաղաքական իշխանության փոփոխությունը կամ ռեֆորմները հանգեցնում են դեֆակտո քաղաքական իշխանության վերադասավորմանը, նպատակ ունենալով չեզոքացնելու բարեփոխումների ազդեցությունը:
- Որոշակի դեպքերում վերնախավի ներդրումները կարող են այնպիսին լինել, որ ամբողջությամբ չեզոքացնեն տնտեսական բարիքների ստեղծման տարբերությունը «դեմոկրատիայի» և «դեմոկրատիայի բացակայության» պայմաններում:
- Որոշակի պայմաններում քաղաքական ինստիտուտները կարող են փոփոխվել, մինչդեռ տնտեսական ինստիտուտները գոյատևում են երկար ժամանակ:

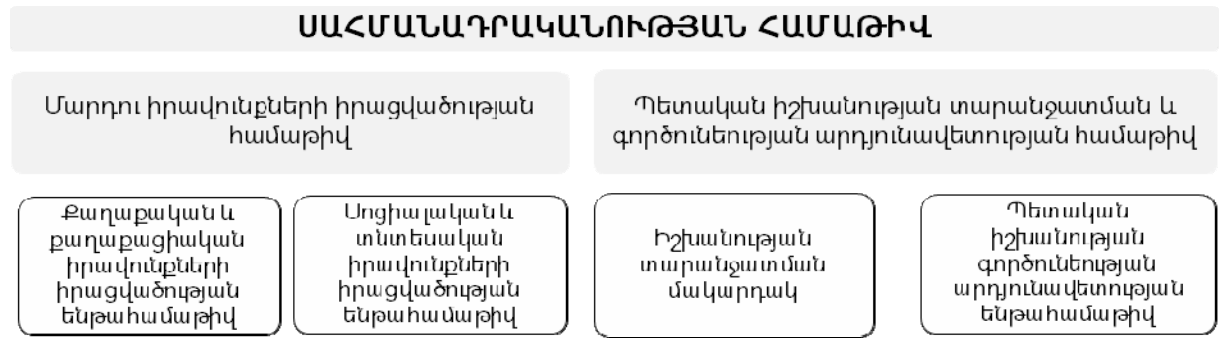
Սահմանադրականությունը գաղափարների, սկզբունքների և կանոնների ամբողջություն է, ըստ որի փորձ է արվում պատասխանելու այն հարցին, թե ինչպես ձևավորել այնպիսի քաղաքական համակարգ, որը հնարավորինս կբացառի կամայականությունը: Սահմանադրականությունը պահանջում է նաև արդյունավետ և իրազեկ պետական ինստիտուտների առկայություն, որոնց գործունեությունն ուղղված է պետության գոյության հիմնական նպատակի իրացմանը՝ իր անդամների բարեկեցության բարձրացմանը¹:

Սահմանադրականության մակարդակի գնահատումը նախևառաջ պահանջում է դիտարկվող հասկացության պարզորոշում՝ գնահատման նկատառումներից ելնելով, որից անմիջականորեն կբխի սահմանադրականության գնահատման կառուցվածքային պատկերը: Վերջինս իրագործվել է դրա գնահատման հայեցակարգային մոտեցումների մշակմամբ², որի համատեքստում առաջարկվել է հետևյալ սահմանումը. «Սահմանադրականությունը զարգացման այնպիսի մակարդակ է, երբ սահմանափակված է պետական իշ-

¹ Հ. Սարգսյան, Ժ. Մխիթարյան, Ս. Նահապետյան, Սահմանադրականության հարացույցը. տնտեսագիտական առումները, գնահատման հիմնահարցերը // *Բանբեր Երևանի համալսարանի. սոցիոլոգիա, տնտեսագիտություն*, N 2 (17), 2015, էջ 36-51:

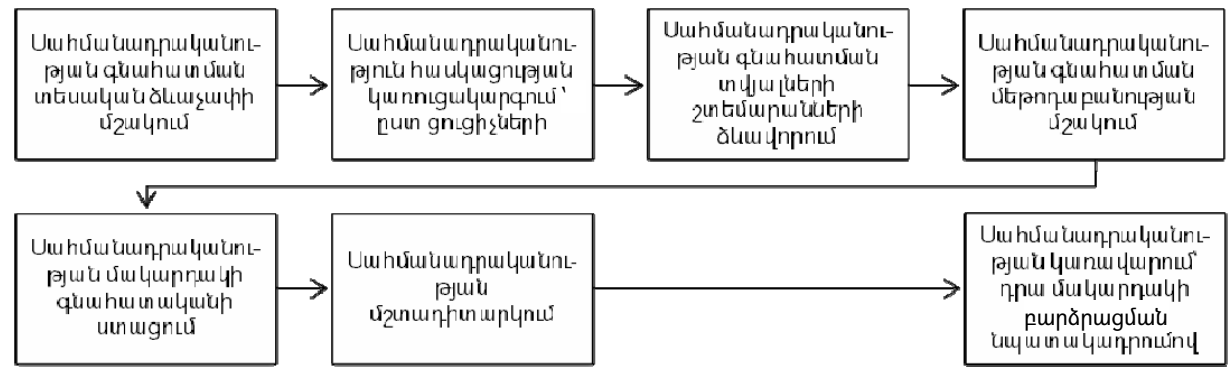
² Ժ. Մխիթարյան, Սահմանադրականության գնահատման հայեցակարգային մոտեցումները // *Հայաստանի ճարտարագիտական ակադեմիայի տրաբեր*, հատ. 12, N 3, Եր., 2015:

խանության կամայականության հնարավորությունը, դա զսպվում է մարդու իրավունքներով և իշխանական թևերի բաժանման մեխանիզմով, երբ պետական իշխանությունը գործում է արդյունավետորեն՝ ծառայելով քաղաքացիների բարեկեցության անընդհատ բարձրացման վերջնական պատվին, երբ հիմնական սահմանադրական արժեքներն ապրող իրողություններ են»։ Հիմնվելով այս սահմանման վրա՝ առաջարկվել է սահմանադրականության գնահատման հետևյալ կառուցվածքային պատկերը և դրա տարրերից յուրաքանչյուրին համապատասխանեցվել է գնահատման ցուցիչների և ենթացուցիչների համախումբ։

Գծապատկեր 2. Սահմանադրականության համաթիվի կառուցվածքը

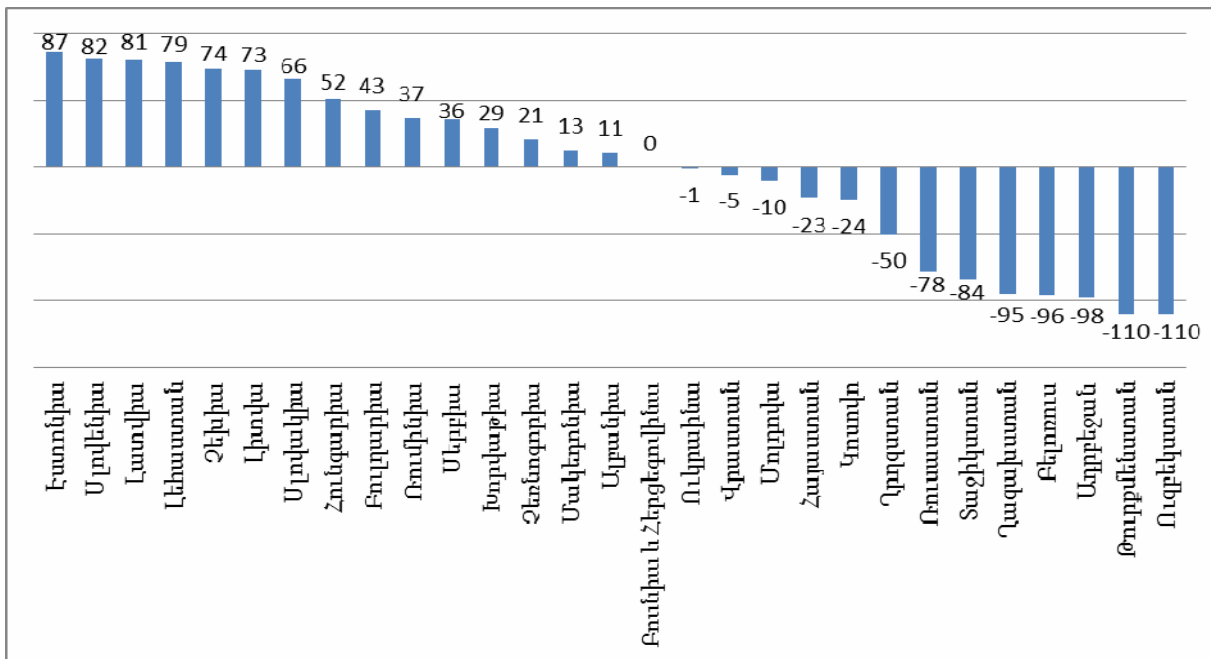
Հետազոտության վերջնական փուլում սահմանադրականության մակարդակի գնահատման մեթոդների բացահայտումն է և դրանց կատարելագործումը։ Այդ նպատակով առաջարկվում է քայլերի ներքոբերյալ հաջորդականության կենսագործումը, որն, ի վերջո, կբովանդակի «Սահմանադրականության գնահատման հետազոտական ծրագիրը»՝ իր որոշակի նպաստը բերելով երկրում սահմանադրականության հաստատման վեժ գործին։

Գծապատկեր 3. Սահմանադրականության գնահատման փուլային ընթացքը

Որպես դիսկրետ մոդելավորման կիրառություն՝ զուտ ցուցադրման նպատակով ներկայացնենք այնպիսի ցուցանիշի քանակական գնահատում ու երկրների համեմատություններում դրա դիտարկում, ինչպիսին սահմանադրականության կայունությունն է, որը

հաշվարկվել է հետևյալ ցուցիչների միջոցով. ընտրական գործընթաց, քաղաքացիական հասարակություն, անկախ լրատվամիջոց, ազգային դեմոկրատական կառավարում, տեղական դեմոկրատական կառավարում, անկախ դատական համակարգ, կոռուպցիա, դեմոկրատիայի աստիճան: Հաշվարկների արդյունքում երկրները դասակարգվել են ըստ սահմանադրականության կայունության նվազման՝ [-110;87] միջակայքում, հետևյալ կերպ¹.

Գծապատկեր 4. Սահմանադրականության կայունության ինդեքսային ցուցանիշներ

¹ Հ. Սարգսյան, Գ. Տոնոյան, Ն. Քոչինյան, Դիսկրետ մոդելավորումը ճանաչողության և դասակարգման խնդիրներում, Եր., 2015:

ГАЙК САРКИСЯН

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СТОРОНЫ КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА СТРАНЫ

Ключевые слова: конституционализм, конституционная экономика, оценка, дискретное моделирование

Обсуждаются вопросы конституционной экономики, понятие конституционализма, рассматривается его социально-экономическое сечение. Целью публикации является указание оценки феноменального понятия “конституционализма” в первом приближении на условном примере, с помощью некоторых вспомогательных терминов дискретного моделирования.

HAYK SARGSYAN

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF COUNTRY'S CONSTITUTIONALISM

Key Words: constitutionalism, constitutional economics, assessment, discrete modelling

Issues of constitutional economics, the concept of constitutionalism and its socio-economic cross section are discussed in the article. The aim of current publication is the assessment of the phenomenal concept of “constitutionalism” through presentation of some additional terms of discrete modelling, and their application coverage as the preliminary approximation based on hypothetical study consideration.